

Didis kunigas – didžioji mūsų vertybė – vyskupas Kazimieras Paltarokas

Juozas Brazauskas

1957 metų gruodžio 9 d. pasišaukęs kunigus pirmasis Panevėžio vyskupas K. Paltarokas lyg testamentą ištarė žodžius: „Aš jau nebegaliu... Jūs tvarkykitės... Būkite kaip vyrai.“ Šie žodžiai nusako ganytojo asmenybės bei jo nueito gyvenimo kelio prasmę. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais vyskupas iškilo kaip retos išminties ir drąsos kovotojas už Dievą, už tikėjimą, už šventas Katalikų bažnyčios, tautos ir Tėvynės teises.

Rusijos okupacijos metai

Gimė būsimasis vyskupas 1875 m. spalio 22 d., Lietuvai esant carinės Rusijos priespaudoje. Tais pačiais metais mirė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Tik ketvirtadalis Kazimiero Paltaroko gyvenimo prabėgo laisvoje Lietuvoje. Augo ir brendo carinės okupacijos metais. Pradžios mokyklą baigė Joniškėlyje, netoli savo gimtojo Gailionių kaimo, netoli Linkuvos. Vėliau lankė Mintaujos gimnaziją. Į kunigus ruošėsi Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Neeilinių gabumų jaunuolis 1898–1902 m. teologijos studijas tęsė Peterburgo dvasinėje akademijoje. Ją baigė su pagyrimu teologijos magistro laipsniu, parašęs disertaciją „De origine animae humanae“.

1902 m. kovo 22 d. buvo išventintas kunigu. Po studijų paskirtas trijų Liepojos aukštesniųjų mokyklų kapelionu ir drauge to miesto parapijos vikaru. Čia greitai išryškėjo neeilinis pedagogo talentas. Jis tarsi magnetas traukė jaunimą. Gerai pažinęs darbininkų padėtį, kapelionas švietė tikinčiuosius socialinio pobūdžio pamokslais. Vėliau iš šių pamokslų gimė „Sakyklai vadovas“ – trijų tomų vadovas Katalikų bažnyčiai, išdėstytas aiškia, visiems lengvai suprantamų pamokslų forma. 1914 m. išleistas platus 300 puslapių veikalas „Socialinis klausimas.“ Tai buvo vadovėlis kunigų seminarijoms.

Tuo pačiu metu Kazimieras Paltarokas buvo daugialypės lietuvių kultūrinės veiklos skatintojas. Jis rėmė ir pats platino lietuvišką spaudą, prisidėjo prie lietuviškos mokyklos kūrimo, teatro bei dainų vakarų organizavimo. Moksleivius ragino mokytis lietuvių kalbos. Iki tol nebuvo lietuviškų tikybos vadovėlių. Kazimieras Paltarokas ėmė rengti ir juos.

1906 m. iš Liepojos išvyko į nedidelę parapiją Lietuvos kaime – į Surviliškį. Parapijos klebonas jau buvo senas, todėl jaunam Kazimierui Paltarokui teko tvarkyti parapiją ir rūpintis pastoracija. Ypač aktyviai jis įsijungė į blaivybės sąjungą. Tuo metu išleido trys brošiūras: „Girtuoklystė – nesveikata“, „Girtuoklystė – neturto motina“, „Girtuoklystė – nedorybių versmė“. Surviliškyje baigė tvarkyti ir 1911 m. išleido „Sakyklai vadovo“ trečiąjį tomą.

Sveikatai sustiprėjus, 1911 m. buvo paskirtas Žemaičių kunigų seminarijos lotynų kalbos, teologijos įvado ir sociologijos dėstytoju. 1914 m. paskirtas seminarijos vicerektoriumi. Pagal nusistovėjusią tvarką vice rektorius tvarkė visus klierikų auklėjimo bei seminarijos administravimo reikalus. Šiuo laikotarpiu Kazimieras Paltarokas buvo veiklus „Motinėls“ draugijos narys, šelpė katalikišką jaunimą, einantį mokslus, buvo „Saulės“ draugijos kasininkas, Šv. Kazimiero draugijos narys ir Žemaičių vyskupijos kunigų šelpimo draugijos kasininkas.

Pirmojo pasaulinio karo metais seminarija iš Kauno perkelta į Vašuokėnų dvarą Troškūnų parapijoje, kur veikė 1914–1915 mokslo metais. Po to seminariją rusų valdžia išgabeno į Smolenską. Vienerius metus Kazimieras Paltarokas ten dirbo seminarijos rektoriumi, globojo karo nublokštą klierikų būrį. 1916 m. per Švediją ir Vokietiją grįžo į Lietuvą. Kaune rado seminarijos rūmus užimtus vokiečių kariuomenės. Dėstė tikybą katalikiškoje „Saulės“ gimnazijoje, ruošė tikybos vadovėlius mokykloms. 1917 m. atnaujino iš vokiečių atgautus seminarijos rūmus. Tų pačių metų rudenį seminarija pradėjo veikti iš naujo. Kazimieras Paltarokas tapo seminarijos vicerektoriumi, profesoriumi. Aktyviai dalyvavo visuomeniniame darbe. 1917 m. jis buvo išrinktas į Vilniaus lietuvių konferenciją, vykusią tų metų rugsėjo 18–22 dienomis. Ši konferencija išrinko Lietuvos Tarybą iš 20 asmenų, kuri 1918 m. vasario 16 d. paskelbė Nepriklausomos valstybės atkūrimo aktą.

Nepriklausomybės metai

Lietuvai atgavus nepriklausomybę visose gyvenimo srityse nestigo darbo.

1918 m. K. Paltarokas pakeliamas Žemaičių kapitulos kanauninku, 1919 m. paskiriamas vyskupijos socialinės akcijos sekretoriumi, 1922 m. – bažnytinių turtų valdymo tarybos nariu. Tais pačiais metais įsikūrus Lietuvos universitetui Kaune, Teologijos – filosofijos fakulteto taryba išrinko jį ekstraordinatoriumi, pastoralinės teologijos profesoriumi ir katedros vedėju. Profesoriaus pareigos 1922–1926 m. buvo pagrindinis kun. Kazimiero Paltaroko darbas. Su didžiule pagarba ir meile jį mini buvusieji jo auklėtiniai.

1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI vietoj trijų anksčiau buvusių ir kitoms provincijoms priklaususių diecezijų įsteigė Lietuvos bažnytinę provinciją su 5 vyskupijomis. Tų pačių metų balandžio 5 d. vienos iš tų vyskupijų – Panevėžio valdytoju paskirtas Kauno kunigų seminarijos vicerektorius, Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninkas Kazimieras Paltarokas. Gegužės 2 d. Kauno arkikatedroje arkivyskupo P. Karevičiaus buvo konsekruotas vyskupu. Gegužės 30 d. įvyko vyskupo ingresas Panevėžio Šv. Stanislovo koplyčioje. Jo pirmosios Šv. Mišios laikytos ant pradėtos statyti Šv. Stanislovo koplyčios pamatų.

Panevėžio vyskupas

Tuomet Panevėžio vyskupijai priklausė 378 tūkst. tikinčiųjų su 10 dekanatų, 69 parapijomis, 4 rektoratais, 41 filija, 79 koplyčiomis ir 171 kunigu. Gabaus organizatoriaus ir sumanaus vadovo talentas greitai davė puikius darbo rezultatus. Vyskupas per trumpą laiką sugebėjo suburti gerus padėjėjus. Prof. Stasys Šalkauskis pastebėjo: „Visų pirma jis nepriklausė prie tų vadų, kurie mėgsta apsistatyti nereikšmingais žmonėmis ir kvėpuotų jų pataikavimų ir smilkinimų nuotaikoje. Jie sunkiai pakenčia savo artimoje aplinkoje dvasios nykštukus ir intrūzus, nes vertina originalias asmenybes ir nesibijo nublukti, kaip vadas, jų draugystėje. Ne tokių asmenybių konkurencija, bet jų stoka verčia jį sielotis.“

Vyskupas buvo demokratiškas, visiems prieinamas, mėgo gyvus santykius su visuomene. Jis turėjo gerą pajautimą, ką pirmiausia reikia pasiekti ir kaip pasiekti užsibrėžtą tikslą. Jo talkininkė buvo pastoraciniame, pedagoginiame bei visuomeniniame darbe sukaupta patirtis. Sau ir vyskupijai pasirinko kuklų vieno aukšto namą vyskupijos centre, Panevėžyje. Nedideliame sklype prie namo išaugo gražus sodas.

Pirmasis jo rūpestis buvo Katedra. Per trejus metus ji jau stovėjo anksčiau pradėtos ir nebaigtos statyti parapijinės Šv. Stanislovo bažnyčios vietoje. Graži, didinga, dedikuota Kristui Karaliui, ji buvo prelado Maironio pašventinta 1930 metų kovo 4 d., Vytauto Didžiojo metais. Pirmą kartą įnešant Šv. Sakramentą, suskambo Kristaus Karaliaus himnas, Maironio parašytas Katedros išskilmėms. Himno autorius kompozitorius T. Brazys buvo šventės svečias. Katedros architektai – R. Steikūnas ir inžinierius A. Gordevičius. 55 metrų aukščio gelžbetonio bokšto ir varpinės statytojas inžinierius P. Morkūnas 1940 m. popiežiaus Pijaus XI buvo apdovanotas Šv. Grigaliaus ordinu. Arkivyskupo metropolitas Juozapas Skvireckas konsekrovo Katedrą šventaisiais 1933 metais. 1939 m. Katedra baigta dekoruoti.

Ateinančius į Katedrą pasitinka iš aukštai žiūrinčios 3 metrų aukščio cementinės Panevėžio vyskupijos įsteigėjų – Šv. Tėvo Pijaus XI, arkivyskupo Palaimintojo Jurgio Matulaičio – statulos. Kiekvieną dieną prabyla 1931 m. pašventinti 4 varpai, nulieti Apoldos mieste Vokietijoje. Didžiausias varpas, skirtas Kristaus Karaliaus garbei, sveria 1628 kilogramus. Kiti varpai pavadinti Šv. Stanislovo, Šv. Mergelės Marijos, o lengviausias – Šv. Kazimiero vardu. Didysis altorius – vyskupo Kazimiero Paltaroko dovana Katedrai. Kristaus skulptūra – Juozo Zikaro darbas. Vyskupo bareljefas – taip pat šio žymaus kraštiečio darbas. Kilimo eskizas prie altoriaus taip pat sukurtas J. Zikaro. Ant lubų virš altoriaus – paveikslas „Stebuklas prie Polocko (autorius – dailininkas J. Mackevičius, jo pagalbininkai – dailininkai D. Tarabildienė ir V. Palaima). Jų rankomis tapyta ir Siksto Madonos kopija, Šv. Kazimiero paveikslas. Sienoje prie didžiojo altoriaus – Panevėžio vyskupijos 10 dekanatų bažnyčių vaizdas, simbolizuojantis Katedrą – visų vyskupijos bažnyčių motiną.

Vyskupo sode, prie pat gyvenamo namo (Sodų g. 3), išaugo namai su patalpomis centrinėms Katalikų veikimo centro įstaigoms bei sale teatrui ir susirinkimams. Čia buvo ir „Panevėžio balso“ – diecezijos laikraščio (1935–1940 m.) redakcija. Prie kurijos buvo įrengta centrinė vyskupijos biblioteka. Tai turėjo būti pavyzdžiu klebonijoms, kaip jos turi tvarkytis Dievo garbei ir katalikiškai veiklai. Savo vyskupavimo metais be Katedros vyskupas K. Paltarokas pastatė 15 bažnyčių, 14 koplyčių, 11 altarijų.

Didelis vyskupo rūpestis buvo kunigų parengimas. Jų buvo maža. Kauno kunigų seminarija negalėjo patenkinti kunigų rengimo poreikio. Tuo pat metu netoli Katedros buvo pradėta Mažosios kunigų seminarijos rūmų (dabar Kazimiero Paltaroko vidurinė mokykla) statyba. Vyskupo artimoje aplinkoje turėjo būti paruošti kandidatai tolimesnėms filosofijos ir teologijos studijoms. Vyskupas nuolat rūpinosi materialine savo kunigų padėtimi.

Vyskupo palikimas

Gyvas vyskupas Kazimieras atsistoja prieš mus ganytojiškuose laiškuose, kurių išleido per 50, po keletą per metus. Jie aktualūs ir šiandien savo gyva kalba, lengvu stiliumi. Laiškuose vyskupas kreipiasi pirmuoju vienaskaitos asmeniu pamokydamas, įspėdamas, pabardamas, padrašindamas. Tikintieji klausydami ir skaitydami ganytojo laiškus jautė, kad „vyskupas Paltarokas priklauso prie tų vadų, kurie vienoje rankoje neša kryžių, o antroje Kristaus atneštą savo mokiniams kardą“ (prof. Stasys Šalkauskis).

Be ganytojiškų laiškų vyskupas Kazimieras išleido daugybę kitų didesnės ar mažesnės apimties knygelių. 60 metų sukakties proga prof. Stasys Šalkauskis rašė: „Vyskupo Paltaroko neįveikiamumo paslaptis glūdi gal labiausiai jo pasiryžime nukentėti už savo ginamus idealus. Jis yra įsitikinęs ne tik savo bylos teisingumu, bet ir tuo, kad nukentėti už teisybę yra geriausias jai patarnavimas“. Todėl jis drąsiai ėmėsi atsakomybės už savo veiksmus ir poelgius ir buvo pasiryžęs prisiimti visas jų pasekmes.

Iš visų vyskupo nuveiktų darbų išskirčiau vyskupo K. Paltaroko „Katekizmą“ – katalikų tikybos pradžiamokslį. Išleistas nacių okupacijos metais, sovietmečiu jis buvo nuolat kopijuojamas ir perspausdinamas. Šis katekizmas buvo kelių kartų lietuvių tikėjimo mokykla. Tik vyskupo K. Paltaroko dėka sovietmečiu tūkstančiai jaunimo buvo paruošti sakramentams. Vyskupo dėka, anot dabartinio Panevėžio vyskupo Jono Kaunecko, „supratome, jog norint turėti viską, reikia viską atiduoti“ vardan Dievo ir artimo meilės.

Vienintelis vyskupas Lietuvoje

Herojiškumo pavyzdžiu vyskupas tapo 1947–1955 metais likęs vieninteliu dvasiniu tautos vadu Lietuvoje. Paskutinis buvo areštuotas arkivyskupas Mečislovas Reinys, iš sakyklos paskelbęs, jog jis nepasirašęs valdžios jo vardu platinamo atsišaukimo partizanams grįžti iš miškų, užtikrinant jiems atleidimą, laisvę ir saugumą. Kiti trys dar buvę Lietuvoje vyskupai – Teofilis Matulionis, Vincentas Borisevičius ir Pranciškus Ramanauskas – buvo areštuoti ir išvežti į tremtį.

1949 m. vyskupas buvo išrinktas Vilniaus arkivyskupijos kapituliniu vikaru. Apsigyveno Vilniuje ir iš čia valdė abi vyskupijas: savąją – kaip jos ordinaras, o Vilniaus – kaip apaštališkasis administratorius. Iki paskutinės gyvenimo dienos energingai ir išmintingai tvarkė abiejų vyskupijų reikalus.

Kodėl liko nenušalintas nuo savo vyskupijos valdymo? Kodėl galėjo valdyti kartu ir antrąją, Lietuvos sostinės Vilniaus, vyskupiją? Kodėl iki 1955 metų rugsėjo 11 d. galėjo išlikti Lietuvoje tik jis vienas iš visų buvusių vyskupų, sulaukti senatvės ir mirti sava mirtimi?

Matyt niekas negali atsakyti į šiuos klausimus. Gal tai išliks ir kaip Dievo Apvaizdos paslaptis. Pats vyskupas Kazimieras Paltarokas niekada nebuvo susvyravęs tikėjimo ir tiesos kelyje. 1958 m. sausio 3 d. vyskupas mirė Vilniuje, sausio 7 d. iškilmingai palaidotas Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros kriptoje.

Pašauktas Dievo tarnystei jis tapo Didžiu kunigu visai tautai sunkiausiais jos gyvenimo metais.